

Академик МИЈАТ ШУКОВИЋ

ПРАВНА МИСАО ГАВРА ВУКОВИЋА*

Правна мисао Гавра Вуковића исказана је у његовој историјско-правној монографској расправи¹ – *Историјски развијак њрава својине од римскога доба ња до данас* – објављеној 1873. године. Једином тексту из области права који је Гавро написао.

П р в а је монографска расправа из области права написана од аутора из Црне Горе.

П р в а је објављена монографска расправа о праву својине на српском језику.² Четврт вијека била је и ј е д и н а ; до објављивања (1899)

* Рад је написан у оквиру реализације научно-истраживачког пројекта *Правна мисао у Црној Гори до 1918.*

¹ Вишедимензионалност садржине текста овога рада омогућава да се именује са више жанровских имена и да му свако од њих одговара. Има својства историјско-правне студије, чланка (већег обима), есеја, историјско-правне расправе. Аутор је на првој страници објављеног текста, рад означио појмом „расправа”. Овдје се преузима та ауторова ознака рада. Садржински гледано, рад није строго научно написан и уређен. Има, међутим, својства научне обраде предмета, са много подстицаја за научно размишљање.

² До објављивања ове расправе, на српском језику о својини су писали, у високошколским уџбеницима, Јован Стерија Поповић и Димитрије Матић. Јован Стерија Поповић, до 1995. године шире познат искључиво по свом књижевном дјелу, а не и као правни писац и професор права на крагујевачком Лицеју, о својини је писао у књизи *Природно њраво* (Београд 1995, у едицији Класици југословенског права). У књизи у којој су објављена његова предавања одржана школске 1840/1841. године на Лицеју из предмета са тематиком коју сада обухвата предмет са називима Увод у право, Увод у правне науке (и слично). У поглављу „О праву на ствар”, он пише: „Када неку ствар имамо у оквиру наших физичких могућности, поседујемо је, она се зове имање, а када постоји воља да се ствар ужива са искључивим правом, каже се својина”. У поглављу под

превода са француског језика капиталног дјела *Својина и њени првобитни облици*, великог француског научника Емила Лавлеја.³

Гаврова историјско-правна монографска расправа о праву својине, дакле, пионирски је искорак у утемељењу и конституисању, на нашим просторима седамдесетих година 19-ог вијека, знања о историјском миленијумском развиту права својине.

Од првог и до сада јединог објављивања ове расправе, протекло је 125 година. У том времену на нашем простору објављено је више чланака, одјељака у универзитетским уџбеницима и монографских тексто-

насловом „О притјанжанију“ (својини), пише: „Под именом 'притјанжаније' подразумијевамо искључиво право да по својој вољи располажемо извесним стварима“. Потом пише о присвајању, објашњава шта се подразумијева под појмом „ствари“, о природним ознакама својине, уговорима, итд. Нема приказа историјског развоја права својине, нити теоријско-филозофских уопштавања и разматрања о својини. Димитрије Матић, који је од 1848. године професор права на крагујевачком Лицеју, у свом четворотомном дјелу *Објаснение Грађанског законика за Књажевско српско*, објављеном 1850. и 1851. године, знања и ставове о својини свео је на коментарисање одговарајућих чланова Законика, набрајање и објашњење елемената одређења својине у Законику. Право својине одређује као „најшире грађанско-правно овлашћење“. Исказује ставовиште да се „из сопствености као примарног права“ изводе друга бројна права и да се „сви конкретни својински односи практично постављају као разграничење сфера сопствене и туђих слобода, односно својих и туђих права“. Својину квалификује као „пупољак слободe“, из којег се, као примарног људског права, „рађају не само слобода него и држава и морал“. Објашњења су у координатама садржине чланова 196-213 Грађанског законика за Књажевину Србију од 1844. године. Срж одређења о својини у Законику састоји се у одређењу да је власник са предметима у својини „властан по својој вољи уживати, с њима по вољи располагати, и свакога отуда искључити, по пропису закона“ и да су „приватна добра она која припадају јединственим лицима“. Коментарисање и ове садржине, као и садржине других појединих чланова Законика, исказао је у духу Матићевог формалистичког схватања позитивног права. Ни у овом дјелу, ни у другима, нема приказа историјског развита права својине, нити теоријско-филозофских разматрања о праву својине. У тим границама и координатама био је домет знања и правне мисли о својини на нашим просторима до објављивања Гаврове расправе.

³ Дјело је резултат – како пише у његовом предговору – „тридесетогодишњих истраживања и изучавања“ у „белгијским Арденима, у неким предјелима Њемачке, нарочито Хановеру и Вестфалији, у Алжиру, у Сибиру, на Корзици и другим местима“. Већи дио садржине дјела и посвећен је емпиријским подацима. Дјело је превео Јов. М. Јовановић. У објашњењима констатује да је до тада преведено на енглески, њемачки, руски и италијански.

ва о историјском развоју права својине.⁴ У тој сада обимној правно-историјској продукцији о праву својине, расправа Гавра Вуковића о праву својине *особена* је по својствима. У њој има одговарајуће мјесто. Не само мјесто једног од изворишта за писање *историје о својини*, коју *треба тек писати*, како Лавлеј утврђује у означеном дјелу, а што још није остварено. Не само на нашем подручју него ни у свијету.

Мјесто јој одређују њена тематика и садржина, које је чине потребном и корисном и у садашњости.

Њена тематика је чини потребном и корисном зато што је својина, *трајно*, један од чворних друштвених проблема, једна од чворних друштвених установа. Што је у савремености једно од основних људских права. Што је својинска слобода дио опште слободе људи и услов за низ других слобода. Слобода ограничена слободама других. И данас, као и у вријеме када је настала, важи констатација Валтазара Богишића: Кажеш ли за нешто „моје је”, највише је што казати можеш!

Вриједна својства њене садржине чине је корисном и у садашњости. У њој је: идентификован коријен својине, дат пресјек, доста јасан иако сумаран, историјског развоја права својине у временима *када су се замјетале клице садашњих одређења њрава својине*, и исказана доста разубуђена, иако не цјеловита, правна мисао у вези са тим. Све са сагледавањем својине у цјелости друштвених токова, а не изоловано, на начин који *објашњава*, а не само описује. Који *подсјиче на размисљања*. На начин који надилази ниво позитивистичке обраде својине. Начин који недостаје у радовима о својини у нашој литератури из области права, социологије и политичке филозофије, у којима доминирају радови који својину приказују изоловано и поједностављено. Не ријетко и идеолошко-догматски помодно.

Укупност свега казаног и одговоран однос науке према обавези да валоризује вриједности, одређују да се прикаже и анализира правна мисао Гавра Вуковића у његовој означеној историјско-правној расправи.

То налаже и дуг према аутору расправе. Дуг да се отклони једна дугвремена неправда према њему, учињена тиме што су до сада, из разлога немарности и површности, из његовог дјела изостављани: његова означена историјско-правна расправа о својини, *која је у доба објављивања била врх обраде њрава својине у литератури на српском језику, и*

⁴ Цјеловита студија под насловом *Римска земљишна својина у класичном и њосикласичном њраву*, докторска дисертација Мирослава Милошевића, браћена на Правном факултету у Београду 1983. године, и литература наведена у студији, показују обим и садржинску разноврсност литературе о својини и праву својине у садашњости.

његово дјеловање као ушницајног љавника у Црној Гори.⁵ Представљан је, приказиван, познат и цијењен, до сада, *искључиво* по остварењима у дипломатији и *Мемоарима* у којима се тематски ограничио на подручје вршења државних послова.

Чињенице обавезују да се *ћрекине* то редуцирање дјела Гавра Вуковића.

Чињенично и теоријско извориште најбитнијих конститутивних елемената садржине Гаврове расправе је садржина ондашње историјско-правне литературе на француском језику, у којој су обрађени наслеђе Рима и феудалне формације друштвеног развоја и право својине у првом вијеку европског капитализма. Чињенична, теоријска и филозофска садржина те литературе, прожима садржину ове расправе. У том смислу, расправа је одјек оновремене цивилизације у развијенијем дијелу Европе.

Дух и домет цивилизације исказан у тој литератури, Гавро је исказао у расправи. Њеним објављивањем, тај дух и домет унесени су у духовност ондашње литературе на српском језику.

У времену када је расправа писана, једино се на коришћењу знања садржаних у страниој литератури и могла написати расправа о историјском развоју права својине. Није било могућности за дуготрајна истраживања, попут оних која је чинио Лавлеј, а дотадашње правно и мисаоно наслеђе Црне Горе и Србије није имало ни чињеничну ни теориј-

⁵ Ни на дводневном Симпозијуму о Гавру Вуковићу, одржаном у Беранама 29. септембра 1995. године, у организацији Одјељења умјетности ЦАНУ и Скупштине Општине Беране, скупу који је имао претензију да цјеловито осветли стваралачке резултате Гавра Вуковића, нијесу разматрани ни оцијењени садржина и вриједност његовог рада о историјском развоју права својине, његов рад као судије Великог суда на Цетињу, његово учешће у раду Одбора за усвајање текста Општег имовинског законика за Књажевину Црну Гору, који је два пута (прво, у времену од 1/13. јула 1881. до 9. јануара 1882, на 64 сједнице Одбора, и друго, у времену од 10/22. јула до 11. децембра 1885. године, на 42 сједнице Одбора) читао и *одобравао* формулације одредаба Општег имовинског законика. (Записници су сачувани и објављени). Одбора чији је председник био Валтазар Богишић, а чланови тројица судија Великог суда: Гавро Вуковић, Ђуро Матановић и Јагош Радовић. Вриједност тог њиховог доприноса дакле и Гавровог, у присуству Богишића, приликом проглашења Општег имовинског законика, оцијенио је књаз Никола ријечима: Захваљујем члановима „Великог суда који су својим богатим дугогодишњим искуством, својим познавањем обичаја и нарави нашега народа, својим у пракси стеченим непосредним опажањем свега што се на правосудну праксу односи, знатно помогли творцу нашег грађанског законика да му дјело добро пође за руком” (Никола Петровић, *Дјела*, ЦИД, Подгорица 1997, стр. 947).

ско-филозофску подлогу да се напише расправа са садржином и својствима које ова има. На тој подлози не би могла ни настати.⁶

Са садашње позиције могло би се говорити да прожетост садржине расправе садржином ондашње литературе на француском језику одузима основ да се правна мисао у њој исказана приказује као правна мисао њеног аутора. Ваља знати, међутим, да и већина ондашњих радова и професора права, укључујући и напријед именоване професоре, има извориште у ондашњој страниј литератури, а њихови радови у садашњости имају мјесто у категорији дјела едиције *Класици јуџосовенског права*. Оно што тим дјелима, а то важи и за ову расправу Гавра Вуковића, даје вриједност јесу: идеје у њима исказане, њихово зналачко извођење из великог обима материјала, њихово мјесто међу тадашњим најбољим идејама, њихова утицајна улога у развоју правне мисли на нашем подручју и њихово презентирање у облику добре цјелине, а не утврђење нових емпиријских података њихових аутора и оригиналности у том смислу. Расправе о миленијском развоју права својине и у садашњости пишу се на основу садржине литературе, стране и домаће, и њене критичке обраде.

За расправу Гавра Вуковића ваља и конкретно констатовати: вриједносно проверу издржала је и од оцјењивачке професорске комисије Велике школе у Београду 1873. године.

Прецизно разграничење ауторове оригиналне правне мисли од правне мисли коју је усвојио из литературе, и исказао у тексту, није неопходно. Правна мисао у једном раду саздана је и од правне мисли коју је аутор усвојио из литературе и афирмисао у своме раду, а не само од његове оригиналне правне мисли. Уосталом, у највећем броју радова из области својине и права, више је оригиналних *начина* формулисања правне мисли, него што има у бити сасвим оригиналне правне мисли. А то значи: чињеница да је садржина расправе одјек оновремене мисли исказане у литератури на француском језику не одузима основ да се правна мисао у њој прихвати и третира као правна мисао њеног аутора. Стога се без тог разграничавања овдје приказује правна мисао коју је аутор исказао у разматраној расправи.

⁶ Нигдје и ни у једној фази друштвеног развоја правна мисао није надрасла, нити је могла надрасти, ниво *ојшишег развийка човјечансїва*. Ни мисаоно, ни етички. Често се дешава, међутим, да правна мисао у једној средини надрасла ниво развоја те средине. То долази из тога што се народи не „развијају сами из себе”, већ и под утицајем других средина и са прилагођавањем њима.

I

*Правна мисао исказана кроз особености
иришјуи обради теме*

Особен је приступ обради историјског развитка права својине у расправи Гавра Вуковића. Нарочито су особене три компоненте тог приступа.

1. Историјски развитак права својине у расправи је обрађен *сумарним иресјеком његовим*, систематизованим и на хронолошком слиједу заснованим. Са обухватом читавог европског и великог дијела ваневропског простора, а у миленијском временском распону. То је изискивао одређени наслов теме за обраду.⁷

⁷ У савремености теме за обраду не одређују се са овако широким обухватом. Одређење наслова теме за обраду са овако широким обухватом није Гавров избор. Документација Велике школе у Београду за 1872/73. годину (Архив Србије, ознака VIII-1872) казује да је наслов са приказаном широком тематиком формулисао тадашњи Савет Велике школе у Београду, на сједници одржаној 24. октобра 1872. године, расписао наградни конкурс за обраду тако одређене теме и позвао високошколце да „саставе” о тој теми доставе Савету. Достављено је 8 „састава”. Један од њих је Гаврова расправа, достављена под означеним насловом. Гавро је, дакле, наслов преузео, који је мало али разложно побољшао у формулацији, из натјечајног и наградног конкурса. Оцјењивачка комисија за 8 „састава” из области права, састављена од 3 професора права (др М. Костић, Стојан Марковић и др Захарије Угричић) оцијенила је да је од 8 добијених „састава” најквалитетнији састав Гавра Вуковића, да је „с довољно брижљивости написан”, „јасно, разговетно”, са „изразима доста одређени(м), прецизни(м)”, иако је писан у „савршеној оскудици у народној књижевности ове врсте научних дела”. Савет је усвојио суд оцјењивачке комисије, додијелио награду Гавру Вуковићу за написани „састав” и обезбиједио да се објави исте године. Ова расправа је, дакле, награђена 1873. године на конкурс Велике школе у Београду, што се и констатује на почетку расправе. Гавро је те године и дипломирао на Правном факултету Велике школе у Београду. Први је правник из Црне Горе. (Има аутора који наводе да је Богдан Мемедовић први правник из Црне Горе. Др Душан Мартиновић је истраживао када је Богдан дипломирао и утврдио да је дипломирао средином 1875. године – око двије године после Гавра. Резултате истраживања Мартиновић је објавио у својој књизи *Поршреши VI*, Цетиње 1997, стр. 43).

Није ово било усамљено широко обухватно одређење теме за обраду. Димитрије Матић, професор на крагујевачком Лицеју, на примјер, написао је и објавио расправу под још обухватнијим насловом: *Крашкш ирежлед ишшоршскош развшка начела шрава, морала и државе од најшшариш(х) времена до нашш(х) дана*. (Његова расправа објављена је 1851. у *Гласнику Друшшва сршске словеносшш*, број 3. Видјешш издање 1995. у едицији *Класици јушословенскош*

Одређена тема је обрађена, углавном, са употребом категорија и појмова, sukcesивно настајалих и смјењиваних у дугој историји, а не аналитички. Без емпиријског елаборирања.⁸

Таквим приступом исказао је, имплицитно, мисао да је *широке развијка права својине и чињенице у шим широкима исправно гледају у низу, у њиховим односима, у њиховој промјенљивости, узрочно-последично, а не стипично. Поштовоу не само стипично. Да је ширко један од услова да се њена садржина правилно разумије и оцјењује.*

Дубинско разумијевање садржине и порука расправе коју је написао, стога, подразумејева размишљање глобално, а не сегментарно, и у категоријама.

Историјски развој права својине у расправи Гавро сагледава у контексту историјског развитка човјека и човјечанства, њихових развојних успона и падова. Историјских кретања друштвеног напредовања. Не приказује историјски развој права својине само његовим описивањем, него и његовим дубљим поимањем, указивањем на узроке и законмјерности развоја. Указивањем на узајамно утицаје, међусобно условљавање, глобалних друштвених кретања и преокрета и развитка права својине, дајући тако комплекснију представу о збивањима и временима о којима пише.

Приступ, дакле, који *надлази нормативистичко схваћање права, које право издваја из друштвеног контекста и приказује без његове повезаности и међузависности са другим друштвеним појавама.*

Није тиме досегнут искорак у поље социолошког поимања права, који су научници учинили у деценијама послје 1873. године, али то је сте усмјереност и кретање к правим вратима тог приступа праву. Усмјереност к тим вратима огледа се у *исказивању стиповишта, више садржином шекста него изричито, да констипутивни елементи права својине произлазе из садржине усипављених: друштвених односа, друштвене свијести, система вриједности, укућних идеја одређеног друштва у дашом периоду друштвеног напредовања. У ширкоме ширко је његово схваћање права усредсређено и на вриједносну стипану његову. И у ширкоме ширко је расправа о историјском развијку права својине написана више као ширко-правна, мјестимце са филозофско-правним промислањима и одређењима, него као опис ширко-правних одређења у ширкојединим историјским периодима.*

права.) Одређивање тема са широким обухватом наметала је тадашња заиста драстична оскудица литературе на српском језику о историјском развоју чворних друштвених установа и категорија.

⁸ Другачији је приступ у означеном дјелу Емила Лавлеја, које је писано са коришћењем обимне емпиријске грађе.

У суштини исти приступ друштвеним појавама Гавро Вуковић је остварио и у писању својих Мемоара. У њима такође факте само не идентификује, већ их ставља у контекст узрочно-последичне повезаности. Интересе Црне Горе и догађаје о којима пише у *Мемоарима* не посматра и не оцјењује изоловано, него их гледа у контексту глобалних стратегијских циљева великих држава и интереса других држава чији су интереси испреплетани са црногорским интересима.⁹

2. Приступ и обраду тематике у овој расправи одликује слобода од робовања било којој доктрини или „школи“, од робовања прошлости, савремености и будућности, слобода од пошребе и очекивања да било коме намеће ставове – расијерећеног и од самог себе, дакле. Огледа се то у чињеници да се у расправи афирмишу погледи и становишта које аутор сматра истинитим, иако имају, по теоријским шемама, садржинска обиљежја различитих доктрина или „школа“, не ријетко и међусобно супротстављених.

Тиме је Вуковић исказао мисао да теоријска искључивост не одговара стварности.

Теоријска неискључивост заиста изражава стварност, која није искључива, која не може имати теоријску чистоту. У историји и у садашњости, стварност обезбјеђује мјеста за постојање разноврсних чињеница и идеја, па и противрјечних. Зато и јесте стварност, а не шематика.

3. За разлику од бројних текстова о својини и њеном историјском развоју, у нашој и странијој литератури, у којима доминира расправљање о дефиницији својине, што резултира текстовима који носе печат позитивистичког приступа и времена у коме су текстови писани, Вуковић у овој расправи приступ својини и њеној обради не усредсређује на дефиницију својине и на исцрпљивање у њеном разматрању. Он конкретно описује садржину права својине, која је различита у различитим историјским периодима. Тек у завршним дјеловима расправе, утврђује елементе дефиниције својине.

Овим приликом и обрадом, Вуковић је имплицитно исказао јравну мисао о пролазности дефиниција и сваког позитивног права и да својина, као усјанова, као друштвени производ, као вриједност, надживљава историјске системе позитивних права и њене појединачне дефиниције.

Исказао је истовремено и становиште, јравну мисао, да је исправно схватити својину и као скуп различитих права, обавеза и овлашћења, а не само као појам из кога се дедукицијом изводе разна права, обавезе, овлашћења. Становиште по коме су то два начина дефинисања

⁹ Видјети: Војвода Гавро Вуковић, *Мемоари*, 3 тома, Цетиње – Титоград, 1985.

својине далеко више методолошког него суштинског карактера. Становишће које је доминирајуће у савременој литератури о праву својине.

II

Правна мисао о појединим проблемско-истраживачким сељеницима

Текст расправе није рашчлањен на главе и поглавља, са поднасловима који би означавали ужу тематику појединих дјелова.

Можда је аутор желио тиме нагласити повезаност садржине текста од почетка до краја и да је ради тога избјегао рашчлањивања.

Али, ради прецизнијег идентификовања и квалитетнијег систематизовања правне мисли исказане у расправи, овај приказ садржине расправе даје се са њеним рашчлањивањем на ужа проблемско-истраживачка поља, на њене тематске дјелове.

1. *Настанак фактичке својине.* Срж почетног дијела расправе су чињенична утврђења: својина је настала као продукт *органске појаве човјекове и његове борбе за одржавање организма и живота*. Настала је узимањем, из природе, из општег, појединих плодова, хватањем риба и дивљачи, без чега, као и „без кисеоника”, у најраније доба човјекове егзистенције, човјек „као посебна индивидуа не би могао опстати”. Настала је „као стихија” животне потребе појединаца и група да посјед убраних и уловљених добара заштите од „тежње грамзљивих да их лише” тог посједа. То је „основа разлици *моје и твоје*”, *тј. настанку својине*.

У почетку је постојала само „моментална својина”, а касније и „својина на дуже време”. Тај облик својине је *фактичка својина*, гарантована и заштићена само снагом државе. „Снага је решавала све”.¹⁰

У овом дијелу текста Гавро оспорава становиште Монтескијеа да није било и да „нема својине где нема закона”, да „би могло да буде својине, ваља да има и туђинштине”, а „у праисторијским временима

¹⁰ Емил Лавлеј, у означеном дјелу, заснованом и на емпиријским подацима до којих је дошао тридесетогодишњим истраживањима, о овом пише: „Човјек се рађа с потребама, које мора задовољити да би живио. Са органима и способностима чија је употреба неопходна за осигуравање задовољања потреба” ... „Присвајање је један природни феномен. Главни феномен у животу” ... „Не може се човек хранити ни сунчаним зрацима, ни росним капљицама” ... Присвајање „је најнепосреднија последица права на живот које свако има”. Лавлеј још пише: „Све дотле док примитивни човек живи од лова, риболова и од збирања дивљих плодова, он не присваја један део земље; за своје ствари сматра само оне које може са собом понети или које је сам начинио”.

било (је) све опште, те није могло бити туђинштине”. Констатује да становиште Монтескијеа вреди у „односу на право својине, али не вреди за фактичну својину, из које је никла и порасла правна својина”.¹¹

2. *Својина на земљи*. Својина на земљи је проблемско-истраживачко поље у наставку текста расправе. Сажето приказана, садржина тог дијела текста је:

Потреба да „лакше долазе до намирница” и да лакше чувају „уловљене дивљачи и узбрано воће” присилила је и усмјерила људе да се удружују. А удруживањем се ствара друштво. То је „привело људски род из дивљег стања у већи ступањ цивилизације”, чије је обиљежје удружено „обделавање земље”. Прво оно које се у науци назива „номадским” (привремено, са прекидима), а потом оно које се назива „екстензивним”.

Овај ступањ „друштвеног напредовања”, као претходни и сваки каснији, „само је по речима кратак, а по времену може бити по неколико векова дугачак”.

Процес „обделавања земље” започео је тако што су засебне групације блиских и удружених људи заузимале „посебну парчад земље”, конституишући посебне људске „заједнице земље”. (У савременој литератури се називају „животне заједнице” и „заједнице рада”). Свакој су припадали производи и плодови са парчета земље коју је обрађивала.¹² Тиме и на тај начин настала је *колективна својина*.

¹¹ Лавлеј у означеном дјелу такође утврђује да једна установа постоји и „прије него је закон објавио, као што су два и два четири”, и „прије него је та истина формулисана” (стр. 502). Наводи да су Мирабо и Робеспјер имали у суштини исто становиште као и Монтескије. Мирабоово становиште које цитира је: „Закон сам ствара својину”, а Робеспјерово: Својину „гарантује закон”. Исто је тврдио и енглески филозоф Бентам. Он пише: „Закон и својина дођоше заједно на свијет, па ће заједно и умријети. Прије закона, нема ни својине; укините законе, и својина ће нестати” (J. Bentam, *Theory of Legislation*, vol. I, Boston Weeks, 1840, стр. 112). Аргументована становишта у досадашњој литератури потврђују исправност Гавровог становишта. Гавро је, дакле, својом расправом, на подручју постојања фактичке својине, надрастао и именоване ауторитете.

¹² На основу анализе обимне емпиријске грађе, прикупљене на просторима Сибира, Алжира, Корзике, Њемачке, Ардена, Лавлеј у означеном дјелу констатује: „У фактима, прибраним код свих раса, нашао сам доказа да су људи, под утицајем природног нагона правде и урођеног појма о праву удружени у друштво, давали прво добро свакој породици – уживање на један део земље, од кога може својим радом опстати” (VII). На другом мјесту у истом дјелу пише: „Примитивни народи..., покоравајући се некоме инстинктивном осећају, признају свакоме човеку природно право на један део земље која, радом, може да дадне оно што му је нужно за живот; исто тако они деле међу породичне ста-

На овом стадијуму друштвеног развитака „не може бити ни разговора о правној свести”, па томе „следствено није могло бити ни *йравне уређености земље, йрава својине*”.

У процесу даљег „друштвеног напредовања”, на „ступњу интензивног обделавања земље ... на ком земља прелази у својину било породичну било индивидуалну”, колективна својина прераста у *йайријархалну задружну својину*.¹³

Засебности тих људских „заједница земље”, које су дјеловале „једна поред друге или једна близу друге”, довела је до тога да свака „заједница земље” *искључује* ширење других на свој рачун. То је резултирало настајањем друштвених односа који „бивају заплетенији и многобројнији”. То је отворило „поље постанку и развићу права”. Својина земље, по Монтескијеовим ријечима цитираним у расправи, и јесте „мати имовинских права” и „мати законима”. Ти односи изњедрили су и учинили нужним и „*йраво* својине земље”.

Процес развитака својине даље је „ишао *узасйойце* са развијањем прво племенске засебности, затим породичне и напослетку индивидуалне. Сва три ступња својине...трајала су хиљадама година док није код Римљана, а поново данас, својина достигла индивидуални ступањ свог развитака”.

На крају расправе (стр. 54) закључује: *С највећом сиџурношћу може се рећи да је данашња цивилизација никла и развила се на сойсйвеносйи земље.*

3. *Право својине на земљи у Риму.* – У приказу права својине у Риму разматрање је усредсређено на право својине *земље*.

Полазна констатација за разматрање права својине на земљи у Риму је: „Римски народ је израна проживео ниске ступње друштвеног развитака, из којих узрока његова историја започиње од *инйензивног* обделавања земље”, „где је земља не само заузета него и подељена” на поједине субјекте. На породице или индивидуе. То је „главни узрок те се право онако силно развило у Риму”.

Издјељеност земље на поједине субјекте умножило је и испреплетало односе толико и тако да је учинило нужним постојање „неких пра-

решине земљу, заједничку својину целога племена” (487). Он констатује, да је то најнепосреднија последица „потреба опстанка живота” и права да се опстанак осигурава, што је „право које свакоме припада”.

¹³ Емпиријски заснована констатација Емила Лавлеја у његовом означеном дјелу је: „Својина на земљи, у почетку, јавља се као колективна, а тек доцније постаје индивидуална, напоредо с интензивном земљорадњом”... „Заједнички посед земље који имају више људи повезаних родбинским везама, може се сада сматрати као један првобитни појавни облик својине”. У суштини подударно казивању у Гавровој расправи.

вила која су регулисала нарочито имовинске односе". У први „мах обичајно, па тек онда писано право". То је изродило „правну свест у народу", а „чим она постоји, мора бити изјављена спољно". Настајањем правних правила, надраста се фактична својина и настаје *право својине*. *Својина јавно уређена и заштићена*. *Право својине са различитим јавним овлашћењима и ограничењима*. „У самом почетку два облика сопствености: апсолутно или грађанско право или *dominium* и несавршено или непотпуно право својине, које се зове *rem in bonis habere*", који облик правници су назвали бонитарним правом својине.

Квиријалну и бонитарну својину у Риму приказује у координатама сада добро познатог (што чини непотребним да се овдје приказује) уџбеничког приказивања. Нагласак је на утврђењима: (1) *квиријална својина*, поред свих модалитета у току времена, укључујући и преторско вријеме, има четири особине: индивидуална је или породична, а не колективна; неједнакост у количини која припада појединцима или појединим породицама; вјечност апсолутног права и овлашћење сопственика да својину „преноси на друго лице, само што тај други морао је бити римски грађанин, било по рођењу, било по урођењу"; „снабдевена је с најапсолутнијим правним овлашћењима" и у себи „садржи сва три елемента својине – употреба (*ius utendi*), уживање (*ius fruendi*), располагање (*ius abutendi*)", са ограничењима у историјском развоју права својине; то квиријално право својине чини „најсавршенијим обликом својине"; „ове особине грађанског права у Риму углавном важе и у модерно(м) праву својине"; (2) *бонитарна својина* је „потчињено право својине", са правним овлашћењима суженим на „обделавање земље и уживање, али не и на апсолутну сопственост".

Овај дио расправе завршава се са два чињенична налаза. Први је: „Јустинијановим законодавством¹⁴ свршено је доба бујног цветања римског правништва"; њиме су укинута подјеле ствари на *res mancipi* и *res nec mancipi* и учвршћује апсолутни облик права својине, са три својства: употреба, уживање, располагање.¹⁵ Други је повезан за првим и изведен из њега. Он је: учвршћењем само апсолутног облика права својине, „римско право (је) постало космополитским правом, а сопственост се попела на ступањ индивидуалног права својине у теоричком смислу", с тим што је у пракси „опет јачи господарио над слабијим".

¹⁴ Разлике које су овим укинута трајале су 13 вјекова, колико је протекло од почетка обликовања римског права до Јустинијана.

¹⁵ У означеном дјелу Лавлеј у суштини подударно овоме дефинише римско право својине. Он пише: „Својина је право" да се може „располагати и уживати потпуно стварима, само ако томе не стају на пут закони и друге норме" (цит. дјело, стр. 493/494).

4. *Феудално њраво својине*. – У наставку текста приказују се наста-нак и особине феудалног права својине. Сажетак тог дијела текста је:

Ратно рушење и освајање Римске државе, као историјски факат, као историјски преокрет у развоју европског дијела човјечанства, условило је и изазвало нестанак римског права својине и настаanak друге епохалне врсте права својине. „Чим се тај преврат десио у свету и право својине узело је на себе други облик” – каже се у расправи.

„Заједничко нападање на римску државу” довело је до „удруживања војних формација”, са покоравањем „мањих вођа већима”. „Војничка сила уздизала је појединце над појединцима, појединце над читавим гомилама људи”.

Са освајањем простора римске државе, сударили су се војсковође-освајачи који „нису имали ни појма о правним системима” и правна традиција и правна „свест образованих Римљана”. У таквом друштвеном стању и са задобијеном влашћу и моћи, веће вође „делили су између мањи(х) ратовима освојене покретности и земљиште”.

Са опрезом својственим научнику, исказаним са оградом – „мисли се”, Гавро констатује: „Из тог начина деобе покретних и непокретних добара” поникли су *феодалство и феодално њраво својине*.¹⁶ Затим додаје: „Но како ни једној појави ни у природи ни у друштву не претходи само један узрок, већ гомила услова који скупа сачињавају узрок”, „међу услове постанка феодалног права” спада и садржина римског права својине. „Спахијски систем (се) оснива на римским појмовима о праву својине, али је истина и то да је исти систем развила сила и завојевање”... „Што је завојевање добило легалну силу, узрок је у римском праву”... „Феодалство је, дакле, плод насилног завојевања, мада је имало доста ослонаца у римском јерархијском схватању права својине”.

У аналитици токова аутор додаје пресјек правне суштине *алодијалног* права својине и „преображавања простог поклона у спахијско наследно право”. Пресјек који је садржински сличан садашњим широко познатим уџбеничким приказима.

На крају утврђује да су из „накарадних правних односа” склопа „средњовековног друштва” произашла три облика права својине, „са разним правним последицама” – (1) *нејосредно њраво својине (ројшуре)*, које „је било право својине спахијских потчињеника”; (2) *јосредна корисна сојсџвеностџ*, која „је била спахијско или племићко право својине”, над којима је „увијек била сопственичка власт њихових спахија”, и (3) „*корисно нејосредна сојсџвеностџ*, која је припадала спахијама без икаквих посредника”.

¹⁶ Емил Лавлеј, у означеном дјелу, констатује: У феудализму „својина се даје као награда за извесне услуге”. Дакле, подударни налази.

5. *Право својине на робовима.* – Тематика римског и феудалног права својине обухвата и право својине на робовима. Уважено је и то у овој расправи. Констатације су: ропство је прво настало у Индији и Мисиру; Грци су „пресадили ту стидну установу на свом земљишту”, пошто им се „допало да живе на рачун рада туђих руку”; Римљани су „шиљали своје људе у Грчку да проуче ропство” и користили су искуства других. Након ових констатација и анализе конкретног стања у Риму, закључује: „Но, ипак, римско је ропство плод ратова, пљачке и освајања свега света”. Заробљеник је „предаван неком од римских грађана у *dominium*, а то је у неограничену сопственост”.

За разлику од роба у римском систему, који је „спадао у врсту ствари над којима је сопственик имао апсолутно право својине” и „неје могао имати ствари у сопственост”, средњовјековни „робови били су нека вајна лица која су могла бити и субјект права својине”. У феудалном систему ропство је произлазило из везаности обрађивача „за земљу – *adscripti terra* – као њени саставни делови”.

6. *Увијање својине у религиозну тајанственост.* – У расправи је приказано да је у процесима учвршћивања права својине „велику улогу играло”, „крз сва времена”, увијање својине у религиозну тајанственост. То је чињено зато да би се праву својине дала „јача сила у очима народа”. Исто као што је то чињено и за бројне друге друштвене установе.

За то је, пише Гавро, коришћена и хришћанска мисао „да Бог даје и узимље све што човек има”, да он „пренаша нешто од своје силе на врховне старешине”, који су, по том основу, „сопственици божих дарова” и „извори сопствености”.

7. *Особености права својине у феудалној српској држави.* – У расправи на неколико мјеста приказује се феудално право својине у средњовјековној српској држави. Констатује се да је феудално право у њој прошло само кроз двије фазе. Фазу „неограниченог располагања владаревог са свим земљама у држави, по ком праву поклањали су *насељену* земљу час духовној час свецкој власти”. У српским жупанијама „сваки држалац добара био је у исто време власник. Сопственици су били махом веће и мање породице или задруге”. Друга фаза почиње чим је Немања „приграбио власт у своје руке”, када је „све узело други правац”.

„Душан је својим законодавством скинуо сопственичку власт с владоца и пренео је на велику властелу и манастире”, и тиме одредио „круг имовинских права и владоцу и властели и манастирима”. Цитира члан 42. Душановог законика и закључује: „Из овог члана Душановог законика најјасније је видљиво да су наши дедови под владом 'славних' Немањића били прости привезаници земље – *adscripti terra* – који су сачињавали имовину сопственика земље или велике и мале властеле и манастира”. „*Servi* и *vilani* на западу, то су за време српског феудалства *Meropsi* и *otroci*”. Констатујући ово, додаје: „Не смемо их строго судити, јер је то био одјек савремене цивилизације у свој Јевропи”.

Констатује да је битна разлика између феудалног права својине уопште и феудалног права својине у Србији у томе што „код старе српске властеле неје био усвојен мајорат”.

„Српско феудално право пропало је раније од свију других... Оно је пропало с државом заједно”, а да „неје преживело ни све фазе општег феудалног права”.¹⁷

8. *Модерни облик њрава својине.* – Разматрање „модерног, данашњег права својине”, Гавро Вуковић почиње констатацијом да су сви његови елементи исказани „при разматрању разних облика својине”, а да преостаје да те елементе, „пречишћене од бодљикавих љусака у којима је обавијено стајало до револуције”, исказе „скупљене у једну целину”.

Резимирано исказана, садржина овог дијела расправе је:

Модерни облик њрава својине, потпуно је супротан феудалном, а „са особинама римског права својине”, тј. оно је индивидуално, преносиво, неограничено по количини и вечито по времену”. „Модерно право својине неје ништа друго него копија римског грађанског права својине, с том разликом што модерно право неје искључно као римско, него је савим космополитског карактера”.

Успостављању модерног права својине утрле су пут двије разнолике, али у истом правцу дјелујуће, групације друштвених чинилаца. Једна животним токовима формирана на бази заједничких интереса „да се стане на пут феудалној сили”, феудалном праву својине. Чине је: (1) сви оковани „тешким оковима имаовинских односа феудалног система права својине”; (2) „занатлије и вештаци који су образовали трећи ред у друштву”, тешким радом „одвојени(м) од спахијске земље” долазили до намирница и тешко осећали „неправду спахијског система права својине” и (3) краљеви којима је феудалним системом права својине одузета сопственост, као „искра суверенске власти”. „Из те узајамности (интереса) поникле су слободне општине”, као „заклони од спахијских права”. Другу групацију чине: „Препорођена наука у 16-ом веку, фило-

¹⁷ Теодор Тарановски, у дјелу *Историја српског њрава у немањћкој држави*, о овој теми пише: „Владалац у средњовековној Србији није владао само над народом, него и над земљом, па чак пре свега над земљом. На земљи је имао врховну својину (*dominium eminens*), која је вредела управо као стварно право. Од тога стварног права уступао је поданицима директну својину (*dominium directum*) и својину уживања (*dominium utile*), али је при томе врховну својину увек задржавао за себе. Право врховне својине припадало је владоцу на сву земљу уопште. Због тога није у Немањћкој држави било слободне окупације земље, него је сва земља, која је још остајала слободна, тј. необрађена и неискоришћавана, припадала владоцу, који је на њој имао дакле право не само врховне, него и директне својине”.

зофија у 16. и 17. и енциклопедисти у 18. веку”, чија су учења непрекидно доказивала „да је човек центар око кога ваља да се окрећу све друштвене установе”, па и својина, да је „човек атом друштвене агрегације”, у оквиру чега „су искрсле и филозофске теорије о праву својине”. Из тих учења, са функцијом илустрације, цитира Монтењесову мисао – „уколико је неправо, утолико је стидно по човечанство да једни раде а други да на рачун тога рада благују, већ човече живи за себе и ради само за себе”, са истицањем да су исту мисао заступали и развијали Волтер, Мотескије, Русо и други.

На темељима који су резултат сједињеног дејства те двије групације друштвених чинилаца, подизао се нови, *модерни облик њрава својине*, који Гавро назива и *демократским*. Подизао се поступно и успорено, кријући „се међу тесним зидинама средњевековних градова”, да би 1789. године „за једну циглу ноћ сурвао феодално право које је мучило човечанство дванаест пуних векова. Француска револуција – пише Гавро – неје ништа друго до тријумф демократског а пропаст феодалног права својине”.

Након анализе конкретне садржине *модерне својине*, закључује: модерна својина има „три правна елемента који су у потпуности припадали грађанском или квинталном праву својине код Римљана... Ти елементи су: право употребе, право уживања и право апсолутног располагања, где спада и право злоупотребе”, само „што не сме другима штету да нанесе”. Са ограничењима која „ничу из сплета у коме су у животу замршена права лица која у друштву живе”.¹⁸ Њихова садржина води стварању својинских односа који воде „к слободи и једнакости”. Те особине модерне својине „излаже данашња правна наука” и на основу тих њених особина „препоручује је свима народима као најсавршени(ји) облик права својине”. Значај индивидуалности цијени и више. Оцјењује: цивилизација постоји „где је индивидуа стожер друштвених

¹⁸ О посредном и непосредном утицају римског права на садржину Грађанског законика за Књажевину Србију од 1844. године видјети: Јелена Даниловић, *Српски грађански законик и римско њраво*, и Драгана Кнежић-Поповић, *Удео изворног римског њрава у Српском грађанском законнику*, (у) Зборник радова *Сво њедесет њ година од доношења Српског грађанског законика (1844-1994)*, САНУ, Одељење друштвених наука, књига 18, Београд 1996, стр. 49-66 и 95-101. У овим и другим радовима у том зборнику аргументовано се доказује да је знатан број одредби Српског грађанског законика „заснован на римском праву. Више посредно, а у мањој мери непосредно”. Да арматуру Српског грађанског законика као и његов узор – Аустријски грађански законик – „чини рещепција римског права”, модификацијом прилагођеног настанку „капиталистичке приватне својине”. У литератури је исказана и оцјена да је у Грађанском законнику за Књажевину Србију од 1844. године „устоличена римска приватна својина”.

установа и где право својине, као најглавнија установа, зависи од појединих особа”.

Констатује, при томе, да је *вјечности*, као својство права својине, релативизована са два института – конфискацијом и експропријацијом. Идентификује правне основе, друштвене разлоге и суштину садржине једног и другог института, с нагласком да су то изузетне мјере одузимања својине, из разлога јавне потребе и користи, под условима прописаним законима. Да су то ограничења елемената својстава права својине и да она „ничу из сплета у коме су у животу замршена права сваког лица које у друштву живи”.

На томе се у расправи завршава казивање о конфискацији и експропријацији. Садржински и циљни домет тог казивања, међутим, не завршава се на томе. Уграђивање констатација о овим институтима у праву има већи домет и дубље значење. Тиме је, у контексту цјелине садржине расправе, у суштини, казано да апсолутна својина, у крајњем, ни раније, ни у модерном добу, није слободна од потреба друштва као цјелине. Није слободна према укупном друштву. Та његова тадашња правна мисао није изричито формулисање садашњости доминирајуће правне мисли – да без тог ограничења друштво и не би могло да трпи својину, али је директно на тој линији.

У завршном дијелу расправе (стр. 55), право својине је дефинисано као „слободно располагање с неком стварју, тако да је свак(о) други из тог располагања искључен”. То оцјењује као „највеће овлашћење које право даје човеку над стварима; сва друга овлашћења стоје испод њега”.

9. *Рад – извор својине.* – У раду се указује да је окупација „најстарији начин стицања својине”. Али, од времена када „свака ствар има свога господара, на овај начин не може се доћи *правним путем* до сопствености”. Затим аутор исказује своја два становишта: (1) „Рад (је) *прајашини извор права својине*”, а „закон *утврђује и гарантује оцшанак*” његов. (2) „Баш онда кад све државе буду озакониле суму рада за прави извор имаовине, постићи ће се правична хармонија у количини добара која ће припадати у сопственост појединих индивидуа”.

У садашњости је широко прихваћено и неупитно знање да је рад праведни извор својине.¹⁹ У осмој деценији прошлог вијека, када је Гавро ово написао, становиште о раду као праведном начину стицања својине и услову хармоније у друштву, било је тек наговјештавано и захтијevano само од ријетких истакнутих умова, а продубљеније је обрађено само у Марксовим дјелима.

¹⁹ Видјети: Проф. др Слободан Вукићевић, *Рад као конституиуенс својине*, Гласник Одјељења друштвених наука ЦАНУ, књ. 8, 1995, стр. 122-146.

IV

Правна мисао оишиџеџ каракџера

Интерпретацијама и коментарима садржине права својине у појединим етапама друштвеног напредовања, напријед приказаним, Гавро Вуковић је исказао више садржаја своје правне мисли о правним проблемима, процесима, категоријама које је коментарисао и интерпретирао. Исказао их је релативно јасно, мада више у обиму искри него цјеловито. Више у функцији нечега другог, него примарно ради исказивања правне мисли.²⁰

Повезано са правном мишљу исказаном у коментарима и интерпретацијама конкретних правних одређења права својине, Гавро Вуковић

²⁰ Постоје случајеви да правна мисао претходи настанку правних норми, института, закона. Најчешће, међутим, право претходи правној мисли. Али, нема правне мисли увијек када и гдје има права и знања о праву, правне свијести. Нема је нигдје гдје се казивање завршава на простом репродуковању или причавању права таквог какво оно јесте.

Правна мисао се исказује *џромишљањима о џраву*, као појави, скупу правних норми, о смислу права или о појединим правним проблемима, институтима или нормама. О узроцима и разлозима права, његовом развоју или статичности у датом моменут. Исказује се као правна идеја или правно становиште, поглед на право или на односе према њему, критички поглед на правне идеје и становишта, правне вриједности, правну свијест, или као пројекција за прераду права, правних односа, института, вриједности. Теоријско је, више или мање систематско, промишљање о томе. Правна мисао има, *џримарно*, теоријско-правну и филозофско-правну садржину и поруку, више или мање са универзалним значењем. На обликовање правне мисли утичу не само садржина правних норми него и садржина друштвених односа, укупне друштвене свијести, система вриједности, укупних идеја одређеног друштва, у одређеном времену, и у утичућим друштвима из окружења, ближег или даљег. Зато може бити и несклада између садржине позитивног права у једном друштву и правне мисли у њему исказане или чак доминирајуће. Иако је релативно самостална, будући је један од облика друштвене свијести, правна мисао је зависна од садржине свега што утиче на обликовање њене садржине.

Постоји, дакле, разлика не само између права и правне мисли него и између правне свијести – која је свијест о праву, о његовом постојању, о његовој садржини, која нужно прати постојање сваког права, а садржински је одраз у главама људи дужних понашати се по прописаним правним нормама – и правне мисли, која није пуки одраз права, између које и права не постоји (као код правне свијести) механички паралелизам.

Осим изричито манифестно, правна мисао може бити исказана и имплицитно, узредно. Тако исказана правна мисао открива се, извлачи из садржине цјелине духовне творевине у којој је исказана и реконструше се.

је у расправи исказао и правну мисао *ойишїеџ каракїѣра*. Правну мисао која *се не односи само на њоједине елементије одређења својине*. Неке од њих исказао је лапидарно, у облику сетенци.

Најзначајнији садржаји правне мисли исказане на тај начин, јесу:

1. „Човек се рађа с природним правима којима је основа право егзистенције”. Природна права човјека „постају и развијају се са постанком и развићем друштва” и треба их посматрати „као основу свих других права”. Укупност садржине расправе казује да под природним правом подразумемијева право које одговара људској природи, разуму. Дакле, рационално право, праведно, хумано, оптимално право, како се и у саврености схвата природно право, а не природно право како се оно схватало у 17-ом и 18-ом вијеку.²¹

У расправи је, са полазишта те правне мисли, исказана једна индивидуалистичка и природно-правна концепција и правна мисао.²² Али,

²¹ Левлеј у означеном дјелу казује да се у 17. и 18. вијеку „под природним правом подразумевао ... скуп закона којима се човек покорава у 'природном добу', „по нагону” (508).

²² Средином прошлог вијека у Србији биле су у замаху идеје школе природног права. Теоријска мисао школе природног права његована је на Лицеју у Крагујевцу од његовог оснивања (1838) и на Правном факултету, прво у Крагујевцу (од 1853) а потом у оквиру Велике школе у Београду (1863). Теоријску мисао у координатама школе природног права исказали су у својима радовима професори: Јован Стерија Поповић, Димитрије Матић, Јован Стејић, Јован Филиповић и други. У идејама које су исказане као идеје природног права, распростањено су истицане ове: природно право је оно које је „у складу са здравим разумом и правима”; „слабији треба да имају једнака права као и јачи”; „природа јачим одузима право да повређују права слабијих”. У том смјеру је и схватање природног права у Гавровој расправи. Идеје историјско-правне школе о праву као еволутивно промјенљивој творевини, о праву које се мијења како се мијења цјелина друштва, у којем не може бити идеја као трајних константи, у Србији су се шириле тек у току посљедње двије деценије прошлог вијека. Идеје социолошког схватања права почеле су се ширити тек у 20-ом вијеку. О рецепцији идеја школе природног права у Грађанском законнику за Књажевину Србију од 1844. године, видјети: Миленко Јовановић, *Српски грађански законик и његово природно право*, (у) Зборник радова: Сто педесет година од доношења српског Грађанског законика (1844-1994), САНУ, Одељење друштвених наука, књига 18, Београд 1996, стр. 39-47.

Лавлеј у означеном дјелу такође афирмише идеје природног права. Дефинише их овако: „Природна су права она која су, као што само име казује, нераздвојно везана за природу људску, из ње произлазе и од ње живе. Она су услов, а не концесија позитивних закона којима претходе и које оснивају” (стр. 508).

без искључивости. Напротив, са синтетичким амалгамисањем и са од аутора прихваћеним схватањима историјско-правне школе и Хегеловим идејама.

2. Компаративни начин изучавања склопова „разних људских друштава у једној или у разним етапама њихова развића, најсигурнији” је за „дознавање правних старина”. Тек са усвајањем компаративног начина изучавања правних старина, „правна наука је доспела до тог ступња научности да прати права у свим нијансама њиховог развијања”.

3. Својина је људска творевина, надградња човјека над оним што је природа створила, то јест, није производ природе. У стварању својине, у избору поступака којима је стварана, човјек је завистан од природних творевина и од природе човјека. Читава садржина његове расправе испуњена је овом правном мишљу, мада у тексту нигдје није изричито формулисана.

„Сопственост²³, као елеменат органске засебности човекове”, проилази из засебности „појединих индивидуа”, која постоји; „човек као атом друштва, снабдевен је свим особинама које га карактеришу као потпуно засебну индивидуу”, иако постоји и „веза која стеже људе у друштву”.²⁴

4. „Право својине.. најважнија је установа у друштву”.

5. „Према појму о сопствености не би требало да постоји никаквог ограничења апсолутном располагању с добрима у чијој се сопствености налазе. Но, како постоји узајамна веза између људи као друштвених атома, тако исто кругови њихових права стоје у додиру један с другим. Чим постоји сопственост као нешто што припада само једној индивидуи, мора да постоје границе, прво у квантитету и друго у располагању. Граница имаовинских права једног лица јесте круг имаовинских права других лица. Према томе, сопственик је властан да апсолутно располаже са својим стварима, према њиховој природи, али тим апсолутним располагањем не смије *нейосредно* окрњити круг имаовинских права других лица”.

²³ У фусноти Гавро објашњава да се „под називом *сопсѣвеносѣи* разумије добро у нечијој сопственичкој власти, а са називом *право својине* означује се и добро и моћ да се може правним путовима доћи до добра”, те да се у расправи служи тим називима и „као са синонимима једног истог појма”.

²⁴ Доследно свом методу, Вуковић и на овом мјесту компарира човјека, друштво и природу, па каже: „Свако тело у природи састављено је од атома или молекула; друштво је такође једно органско тело чи(ји) су атоми људи. Сваки атом ма ког тела има нечега засебног од осталих атома. Он има свој властити центар привлачне силе. Но, поред све те засебности, постоји снажна веза између њих без које агрегатно стање тела не би могло опстати. Истоветни појави, збивају се у друштву”.

6. У тексту није нигдје посебно изричито формулисана, али садржина цијелог текста непоречно исказује правну мисао која разликује својину, као појам, и конкретну садржину права својине. Својину као универзални и непромјенљиви појам. Појам којим се исказује неограничена власт лица на ствари; њена припадност, са свим својим својствима и у цјелини, лицу у чијем је власништву. Не и правно одређена конкретна овлашћења и ограничења својине. Појам који надживљава све радикалне промјене у конкретној садржини права својине, у који не дирају радикалне друштвене промјене. И конкретну садржину права својине, која не произлази из појма својине, као таквог, него из цјелокупног правног поретка датог друштва, а прије свега из својинског правног поретка датог друштва. Конкретну садржину права својине која се мијења како се мијења својински прави поредак. Који се, као и друштвени поредак у цјелини, обликује и мијења под утицајем филозофских, идеолошких, економских, социјалних и других схватања и односа, система вриједности, духовности и других датости у одређеном друштву.

Данас је општеприхваћено и знано разликовање појма својине, као универзалне категорије, и конкретне садржине права својине.²⁵ Данас се зна и усваја да су то двије категорије, да имају различите функције, иако су међусобно повезане. У литератури постојећој у вријеме када је Вуковић писао расправу, међутим, ово разликовање није било издиференцирано. Бар не на изричит и јасан начин. Вуковићева расправа у томе предњачи у ондашњој литератури.

7. „Својина је стара као и човек, само што се модификовала са усавршавањем човека и са образовањем и развојем друштва у ком је добила правну силу, тј. постала *правном својином*”. А „Римљани (су) створили појам о *праву* својине”. „Њихове побуде у стварању правне теорије о сопствености, истицале су из пракције”. Из потребе и труда да теоријама „ујамче апсолутну власт, како над стварима²⁶, тако и над лицима која су било фактичком силом, било друштвеним установама лишавали човекових права и тим их преобраћали у ствари”.

„Обичаји, право, филозофија, правни и јавни живот, једном речју римска цивилизација, ослањала се на раменима ропства, те мрачне али редовне установе старих цивилизованих народа”.

²⁵ У вези са овим асоцијативно је и подсећање на изреку М. Гандија, која гласи: „У Гангу је вода увијек друга, али Ганг је увијек исти”.

²⁶ Појмом „ствари” означавано је све што служи потреби човјека, а није лице. Дијелене су на тјелесне (*corporales*) и нетјелесне (*incorporales*). У тјелесне ствари сврставани су: земља, кућа, воћњак, алат, плод, одијело, стока, дивљач и слично, а у нетјелесне: право риболова, лова и слично.

8. „Индивидуално право својине за данас можемо сматрати за најсавршени(ји) облик сопствености; но ипак не смемо рећи да је и последњи. Друштво је организам који се вечито мења; оно или напредује или назадује; према томе, мораће и сопственост мењати своје облике”²⁷.

9. „Начело демократског права својине основаног на филозофским теоријама, које је француска револуција распрострла, углавном је то: да свака индивидуа има правну моћ било примарним било секундарним путовима доћи до сопствености. Према томе, најсветија је дужност сваког законодавства да као год што гарантује за опстанак сопствености, тако исто и да ствара све услове по којима може свака индивидуа правним путовима доћи до сопствености. У животу сувремених народа ни једно законодавство не одговара потпуно овом поимању демократског права својине, већ мање или више одступају”.

10. „Као год што је друштво слика људи из којих је склопљено, тако исто облици права својине и уредбе које га регулишу, представљају верну слику друштвеног стања.... На развијање права својине утичу два елемента: индивидуа с једне и друштво с друге стране; према развићу индивидуе или друштва, час један час други елемент већу превагу задобија”. То означава *законом развићка њрава* својине.

11. „Историја *њрава* својине јесте анализа правних облика по којима индивидуа правним путовима долази до сопствености”.

12. Право се развија „као продукт друштва и узајамних односа у друштву”. Право својине изучавати „кроз посматрање субјекта, објекта и правних овлашћења”.

Одредница да се право развија као продукт и „узајамних односа у друштву” одговара стварности, а исказује се ријетко у литератури. То повећава значај њеног исказивања у овој расправи.

13. Разлика између врста права својине у појединим етапама друштвеног напредовања проистиче „из политичких побуда” и тежње за остваривање имовинске користи, а „не из правне конзеквентности”.

14. Упуштање „у нагађање што ће бити с правом својине у коловрату даљег човечанског напредовања, било би не само излишно него и немогуће”.

15. Усредсређеност на теоријску обраду права својине није пружила прилику аутору да изричито и цјеловито истражи и своје схватање о праву уопште, о вриједности и перспективи права уопште. Укупна садржина расправе, међутим, даје основ да се закључи: његово схватање и објашњење права није нормативистичке оријентације. У тексту расправе о праву не говори само садржина чистих правних одређења. О

²⁷ Подударно са овим је и Лавлејево становиште у означеном капиталном дјелу. Он пише: Својина је друштвена установа која „се јавља у најразличитијим облицима, а може још претрпети многе и непредвиђене промене” (493).

њему говори и суштина епохалних историјских друштвених кретања и напредовања, процеса и токова, епохалних друштвених система, које он само именично и категоријално означава као чиниоце обликовања, одржавања или рушења појединих врста права својине.

16. Једна исказана мисао није *примарно* правна, али је битна и за право, за разумијевање шта све треба уважавати приликом његовог стварања и при његовом оцјењивању. Њена срж је: не само „да се поједини народи брже развијају и прелазе из једног ступња цивилизације у други”, а други много спорије, него и „код једног народа у једно исто време постоји по неколико тавана у друштвеном развићу, а то долази из неправилности путова којим се тај народ пење у цивилизацију и с тога што се не развија сам од себе” већ и под утицајем са стране, и што „му се по где што и са стране прилагођава”.

V

Садашња правна мисао о историјском развићу права својине и његовој садржини

Правну мисао сваког аутора исправно је цијенити полазећи од склопа односа, прилика и мисли времена у којем је исказана, а не са полазишта неких идеално-типских модела, херојских продора правне мисли у неком историјском периоду, у неком дијелу свијета.²⁸

Ипак, оцјену о томе да ли је правна мисао Гавра Вуковића, исказана прије 125 година, вриједност која историјски траје, могуће је извести једино њеним стављањем у однос са садашњом правном мишљу о историјском развитку права својине. То се, стога, и чини.

Најсвјежија монографска студија о праву својине објављена је 1992. године под насловом: *Појам и структура основног облика својине у нашем праву*, аутора Рајка Јелића. Објављена је у издању Правног факултета у Београду, једне од најауторитативнијих институција у области правних наука у нашој земљи, позване да исијава научне домете у области права. Резултат је истраживања у оквиру пројекта: *Конституционалне Србије као модерне правне државе*. Садржина фуснота и списак књига и студија, 62 стране и 33 домаћа аутора, коришћених за обликовање њене садржине, даје основ да се, макар условно, третира и као својевр-

²⁸ Смисао овог није сугестија читаоцу да одустане од напора критичког вредновања правне мисли Вуковића и са становишта модела и херојског продора правне мисли. Нити сугестија да се прихвати здраво за готово да је правна мисао у ондашњим условима у нашој земљи морала бити таква какву је исказао Гавро Вуковић. Смисао овог је у упозорењу да се не падне у заблуду и закључи да је тадашња правна мисао могла бити као што је у садашњости авангардна правна мисао.

стан преглед савремених схватања и домета знања и правне мисли о својини и праву својине.

У овој монографској студији, у поглављу о „пореклу правног појма својине”, утврђује се да својина има „корен у материјалним животним потребама”, да „појам својине претходи закону који је регулише”, да „право преко закона и других правних аката изражава, утврђује и обезбеђује својину и својинске односе”. Погрешним се оцјењују схватања да „пре закона нема својине”, да ће укидањем закона „и својине нестати” (стр. 10).

У студији Јелића даље пише: „Припадност ствари одређеном лицу је правна веза и представља најјачи квалификатив за позитивно одређивање појма својине” (стр. 11); „Римски појам својине подразумева постојање потпуне и апсолутне власти на ствари” (стр. 14); „за својину је најзначајније да неко добро припада једном лицу као његово, да може са њим располагати фактички или правно” (стр. 28); „својина се схвата као пуна власт над неком телесном ствари, као потпуно потчињавање једне ствари, потпуно правно господарење том телесном ствари, односно као правна веза конкретне телесне ствари са лицем... Својинско право је општа власт на телесној ствари. Оно је постављено да дарује свакојаку моћ над ствари коју допушта природа и право. То је скуп свих права која припадају једном лицу према некој ствари” (стр. 29); „у правном смислу својина је правна, тј. законом призната власт располагања или господарења извесном телесном ствари”; у „располагању и господарењу други су искључени” (стр. 30); „континентално право засновано је на римском праву, па ће истраживање појма својине нужно водити до римских института, као што су *dominium* и *proprietas*” (стр. 80). *Dominium* у значењу „власт субјекта над објектом”, а *proprietas* у значењу „припадање, непосредни однос лица према ствари” и „искључења других” (стр. 30). Института који су „појединачно или у комбинацији инспирисали највећи број досадашњих легалних или доктринарних дефиниција својине” (стр. 12); „правни појам својине није апсолутно детерминисан развојем производних односа, већ може зависити и од појава из области надградње, а може имати и своје унутрашње самокретање”; „вршењем субјективних права и обавеза”, могућ је „и повратни утицај правних односа на производне односе”.

Садржина свеукупне савремене литературе о римској својини такође казује да у савремености доминира становиште да је квиритална својина централна установа римског класичног права и да је имала снажан утицај на развој касније правне мисли и еволуцију права својине.²⁹

²⁹ За сазнање савременог третирања својине и права својине видјети обимну литературу на коју се позива Јелић и на крају упућује.

Др Павао Растовчан, у предговору свом универзитетском уџбенику *Темељна начела приватног права на основу римског права* (издат у Загребу 1930. године) иде и корак даље. У завршној реченици предговора он пише: Пандектно право... „може у најгорем случају изгубити тек своју самосталност, поставши саставним дијелом ширег система позитивног прив. права” (VII страна).

Све овдје цитирано из најсвежије студије о својини и римској својини кореспондира са садржином Гаврове расправе. Видљиво је то из њене садржине када се и ако се дубински анализира и схвати. *Појврђује да је правна мисао Гавра Вуковића исказана у размаираној расправи врједности која историјски траје.*

VI

Закључне констатације

Креативним спајањем у једну цјелину: (1) оригиналног приступа сагледавању права својине, (2) властитог зналачког извођења из стране литературе садржаја које налази истинитим, (3) стваралачког промишљања прочитаног и (4) оригиналног обликовања синтезе тога, Гавро Вуковић је у означеној историјско-правној расправи, објављеној 1873. године, исказао правну мисао са досегом дубљим и височијим од оне коју су тада имале његова Црна Гора и Србија у којој је завршавао правне студије.

За своје врјеме исказао је модерну правну мисао о историјском развиту права својине.

Правну мисао о томе шта јесте, а шта није својина, њеном коријену и њеној генези; да право својине конституишу два кључна одређења – пуна власт на ствари и искључење других из власти на ствари. Пуна власт ограничена правима других и правом друштва да, у законом прописаном поступку и на прописани начин, уз праведну накнаду, у општем интересу, може својину одузети. Да својину без тог ограничења друштво не може да трпи.

Правну мисао којом је у ондашњу недовољно развијену правну мисао у нашој средини, унио више позитивних плодова европске науке о својини онога доба.

Правну мисао којој је историјски развој потврдио врједност и трајање као врједности.

То анализирану Гаврову историјско-правну расправу, и правну мисао о историјском развиту права својине у њој исказану, сврстава у ондашњи врх правних творевина и врједности на српском језику или је бар приближава том врху, иако у њој има и недоречености и мањкавости. Опредјељује јој значај искорака у развојно-научном стварању. У развоју знања о праву својине и методологији обраде друштвених појава.

Писањем и објављивањем историјско-правне расправе са таквим квалитетима Гавро Вуковић је изборио себи мјесто у реду правних писаца ондашњег времена. У реду ондашњих правних мислилаца у срединама којима је припадао. У Црној Гори, којој је припадао по рођењу и држављанству, и у Србији у којој је студирао.

Чињеница да је расправа у истој години објављена и у „Истоку” и као посебна монографска публикација, казује да је она у вријеме објављивања имала истакнуту *ујојребну* вриједност.

У духовност³⁰ средина српског језика, овом монографском расправом унесен је дио достигнућа науке, културе, филозофије из ондашњих развијених европских средина. Тиме је Гавро духовност наших средина повезао са важним садржајима културе развијеније Европе, проширио хоризонте правног знања, правне мисли, правне културе средина којима је припадао и дао допринос нашем духовном узрастању у завршним деценијама 19-ог вијека.

Пресјек садржине *оног дијела* система римског права који је *бишан за разумјевање њрава својине у историји и садашњосици*, дат у разматраној расправи, врло је сажет, а успјешан. Третирањем римског права као полазишта и окоснице обликовања права својине у историји и у савремености, Гавро Вуковић је имплиците исказао и мисао да је систем римског права једна од најважнијих културних вриједности у историји Европе. И једно од највећих и најдуже трајућих достигнућа у досадашњој историји човјечанства. Римско право у истину то и јесте.

Садржина разматране историјско-правне расправе и правне мисли у њој исказане, афирмишу универзалност својине далеко више од бројних радова о својини, натопљених надјелотворним практицизмом и позитивизмом. То, такође, правој мисли исказаној у њој даје значајно мјесто.

Вриједност и значење једног рада и исказане правне мисли у њему одређују, прије свега, њихова вриједност и значај у времену њиховог објављивања. У том времену имају већи значај у ширењу и учвршћивању знања и културних вриједности него што га имају касније.

Али, вриједност и значење њихово одређују и њихово значење и вриједност и релације њиховог трајања. За разматрану историјско-правну расправу и правну мисао у њој исказану то важи наглашено. Ово зато што је велика разлика у укупној духовности у завршним деценијама 19-ог и сада на самом крају 20-ог вијека.

³⁰ Духовност је појам који исказује укупност представа, схватања и поимања о свијету, људима, односима, животу, квалитету, начину и смјеру опшћења са свијетом. То је дубље стање човјеково и важније од психолошког, стручног или политичког.

Данашње *укујно* знање у нашој средини о историјском развоју права својине, нарочито знање о детаљима, веће је од знања исказаног у разматраној монографској расправи. О својини и њеном дугом историјском развоју и савременој садржини права својине, у данас расположивој литератури може се наћи доста *јојединосити* којих нема у Вуковићевој расправи. Са видика садашње литературе, може се чак говорити да је њена садржина рудиментарна. Нарочито када се превиди или потцијени у њој исказана проицљива смјелост у извођењу самовезујуће нити развоја и у закључивању.

Природно је то. Од њеног објављивања протекло је 125 година. У читавом том времену било је изразито велико интересовање широм свијета за изучавање развика и суштине права својине. Бројне институције и бројни појединци обавили су у том периоду небројена истраживања из тематике обухваћене расправом. Појединим фактима сазнатим тим истраживањима, проширена су знања којима се у свијету располагало до седамдесетих година прошлога вијека. Судбину ове монографске расправе у том погледу, такође природно, доживјела су и друга врхунска дјела, не само из правних него и других научних области, објављена прије 100 и више година.

Садашње знање омогућава да се оцијени да су непотпуне или оскудно аргументоване неке констатације и тезе у приказаној историјско-правној расправи Гавра Вуковића. Може се констатовати да није обрадио својину и као економски однос, као економску категорију, мада се не може порећи да је у тексту имплицитно исказао становиште да својину испуњавају и правни и економски садржаји, измијешани и међузависни; да је изоставио да прикаже особености права својине у англо-саксонском праву, и тако даље.

Али, најбитнија предметно-садржинска одредница историјско-правне расправе Гавра Вуковића, која и опредјељује њену правну вриједност, у времену објављивања и у времену трајања, јесте – *сажеито ѿредсѿављање глобалних ѿокова миленијумског развѿика ѿрава својине. На ѿој равни, њена садржина је само докомѿлеѿирана и више арѿуменѿована резулѿаѿаѿима нових истраживања и изучавања.*

Садржина савремене литературе даје могућност и за спорења око појединих чињеничних налаза и становишта у приказаној расправи, за неслагања са њима. Али, не даје основ да се оспори да садржина и тих налаза и становишта вриједно подстиче на размишљања и данас. Да њихова садржина сили на уважавајући однос према њима.

У вези са овим важно је истаћи: није научно упоређивати само текстове, само садржину, давно објављених радова и садржину домета садашње литературе, а занемарити велику различитост услова и околности у којима су те садржине обликоване. Када се сагледају услови и околности, неизоставно се сазнаје: у садашњости су бројније *врсите* својине. Међусобно су више испреплетана њихова својства. Односи су знатно сложенији. Много тога је настало послѿје седамдесетих година

19-ог вијека. Настало касније, није ни могло бити обрађено у расправи. А битно је: *нова знања нијесу дезавуисала кључне садржаје расправе. Ти садржаји вриједи и данас и корисни су за цјеловито сагледавање и разумијевање њена својине и у садашњости.*

Сагледавање различитости услова и околности даје за резултат и још једно сазнање: садржина разматране историјско-правне монографске расправе није даља од ондашњих европских домета у знањима о историјском развоју својине и праву својине, него што је садржина наше сада актуелне литературе о праву својине удаљена од домета о тој тематици у теоријско-филозофској мисли развијенијег дијела свијета.

Историјско-правна расправа, напријед приказана, и данас се може користити као један од ваљаних образаца за приступ предмету изучавања и обраде. Може се из ње и данас научити, мада се то данас може научити и из више књига којих није било у вријеме писања ове, *да садржина њена својине у свим епохама зависи од кључних обиљежја односне епохе. Од њоимања свијета и човјека, њогледа на свијет и вриједности у њему, али и од материјалног интереса најумицајних чинилаца у дашом друштву.*³¹ *И да је њена својине њакође једно од кључних обиљежја сваке епохе друштвеног напредовања.* Ти науци су увијек корисни. У садашњости поготову, будући се и научни радови у садашњости, не ријетко, лоцирају у границе мјесног локалитета и пишу са суженим проблемско-истраживачким пољем, без сагледавања међузависности друштвених појава. Када су друштвене науке мање „организована сумња”, него што су идеолошка, политичка или национална полуга. Полуга без ослонаца, углавном.

Приказана историјско-правна расправа, дакле, остарила је, али и даље оистоти као вриједности.

Свеукупно дјело Гавра Вуковића поуздан је основ да се у закључним разматрањима каже и слиједиће:

Након што је написао и објавио приказану историјско-правну расправу и што је завршио правне студије, одлуком државног врха Црне Горе, Гавро је усмјерен да ради на подручју црногорске дипломатије. Тиме су пресјечени његов залет и успон у изучавању и обради правних установа и проблема.

Подручју дипломатије Гавро је посветио читав свој радни вијек. На том подручју постигао је велика достигнућа. Од њих су два нарочито драгоцјена за учвршћење, углед и осигурање трајности опстојања црно-

³¹ Лавлеј у цитираном дјелу исказује исту мисао. Он пише: „Закони нису арбитрарно дело људске воље, него су, с једне стране, резултат извесних економских нужности, а с друге стране, извесних идеја правде”. Мисао је исказао у контексту који јасно казује да се односи и на законе којима се одређује право својине у сваком конкретном друштву.

горске државе, очување њене самосталности и позиције у систему балканских и европских држава. То су: утемељење и изградња једне принципно промишљене ситуационе прагматичне дипломатије, дјелотворне и плодноне за Црну Гору, и уношење у црногорско дипломатско дјеловање рационалних принципа и духа тадашњег европског духовног доба. Принципа и духа новијег доба. Принципа и духа који поштују прошлост и успомене, а живот усмјеравају према перспективним токовима и надама.

Кључна мјера за историјску вриједност и за историјско значење тих достигнућа је – трајност опстојања државе Црне Горе. Историјска вриједност трајности опстојања црногорске државе, објективно, најпоузданије је полазиште и оквир за вредновање означених Гаврових достигнућа на подручју дипломатије. Зашто то заобилази историографија и његова достигнућа на дипломатском подручју мјери другим мјерилима, посебно је питање. Његова обрада слиједи на другом мјесту и у оквиру заобилажења у историографији неколико кључних садржаја из историје Црне Горе, без којих се њена историја на крају 19-ог и у прве двије деценије 20-ог вијека не представља „каква је уистину била” него „каква се жели”.

С разлогом је Гавро Вуковић чувен, познат, по достигнућима на подручју дипломатије. С разлогом се по тим достигнућима вреднује као угледна и креативна историјска личност, као личност државничког ума, интегритета и достојанства.

Гавро Вуковић је, међутим, државник и политичар постао по друштвеним потребама и захтјевима. За Црну Гору и осигурање њеног трајног опстојања, веома корисно. Правник и правни писац Гавро је постао својом душом. Правни писац особеног метода и широког правног хоризонта, са гласом „перспективног правника”, који га је пратио у завршним годинама студија права и у вријеме објављивања текста његовог правног првјенца. (Видјети о томе лист „Правда” број 200, у рубрици „Мали поменик”, која је у том броју посвећена Гавру Вуковићу. Аутор текста је Л. Лазаревић). То казује и садржина његове приказане историјско-правне расправе.

Нема оправдања да се на подручју права он вреднује мање него што су вриједност и допринос његовог правног првјенца, који је остао једини његов писани текст из области права, и од вриједности његовог дјеловања као судије. Дјеловања у којем је његова жива ријеч остављала траг више него многе написане ријечи.

Дјело Гавра Вуковића, дакле, чине његова остварења као дипломате и државника и његова остварења као правног писца и правника. Остварења на свим тим подручјима, обједињена, једино су поуздан основ да се цјеловито прикаже лик Гавра Вуковића. Цјеловитости нема када се дјело Гаврово своди само на резултате које је остварио у дипломатији и са писањем Мемоара, иако су резултати које је остварио у дипломатији веома важни, најважнији за Црну Гору.

Нема оправдања, стога, да се о стваралачком дјелу, способностима и врлинама Гавра Вуковића, о думетима његовог стваралаштва, оцјене изводе без вредновања његове приказане историјско-правне расправе и његовог дјеловања као правника у важним институцијама државе Црне Горе.

Mijat Šuković

LEGAL THOUGHT OF GAVRO VUKOVIĆ

Summary

Gavro Vuković is the first lawyer in Montenegro. His historical-legal paper entitled HISTORICAL DEVELOPMENT OF PROPERTY RIGHT FROM ROMAN TIMES UNTIL PRESENT, published in 1873, is the first monographic treatise in the field of law written and published by an author from Montenegro, and the first monographic treatise on development of property published in the Serbian Language. Building of legal thought on property and its development on Yugoslav ground starts with its publishing.

In the paper Gavro Vuković expressed the legal thought: (1) by way of interpreting and commenting of specific determination of property right from Roman period to modern times, and (2) by way of generalizing of the elements of tenor of property rights and expressing of the generalized matter in form of formulated legal standpoints. In expressing of legal thought, Vuković starts also from the essence of the epochal social systems, which he designates as "factors of shaping, maintenance or pulling down of some types of property right".

Author of this article establishes that through the interpretation and commentaries Vuković expressed legal thought composed of the following components: Property emerged as a product of human struggle for maintenance of organism and life; it emerged as a "real property", guaranteed and protected only by the strength of its holder; in the beginning there was "only a momentary property", and later on also "the property on a longer time"; Montesquieu's stand point that "there is no property where there is no law", is not "valid for the real property", but it is "valid for the right of property"; development process "evolved consecutively with development firstly of tribal separateness, than family's and finally individual's, which are the three levels of property ... it lasted for thousands years, with the Romans, and nowadays again, the property reached the individual level of its development"; the Romans "created the notion of right of property"; they shaped concrete contents of right of property "through the right of property of land"; through

"quirital and bonital property forms"; Roman form of property was destroyed by feudal form of property, and the latter one, in historical development, by a modern form of property. Basic trait of Vuković's legal thought presented this way is – a reception of legal thought contained in that time's French legal literature.

The most essential subject-tenor term of reference of Vuković's legal thought built by generalization and expressed in a form of legal statements, are: "Property is a human product"; "right of property ... the most important establishment of the society"; property is "universal and unchangeable notion", and the specific tenor of property right, formed by certain rights and limitations, changes with the change of property legal order, philosophic, ideological, economic, social and other perceptions, system of values and other traits in social development; the difference among the types of property rights in specific stages of social progress, emerges "from political motives" and striving to obtain property benefits, "not from legal consequences"; "two elements have impact on development of property right: individual on one and the society on the other hand; depending on development of individual or of society greater preponderance belongs in one moment to one in the other to the other element", what Vuković designates "as a law of property right development"; modern right of property is with "the traits of Roman right of property, that is, it is individual, transferable, unlimited for its quantity and eternal for its lasting ... Modern right of property is nothing else but a copy of Roman right of property, with a difference that modern right of property is not confined as a Roman, but it has a fully cosmopolitan character"; right of property, as a right in general, develops as "a product of the society of mutual relationships in the society".

Legal thought of Gavro Vuković was compared in this paper with legal thought on development of right of property in the most recent legal literature, published 125 years after Vuković's paper. In the results of comparative analysis, it is stated: present total knowledge on development of right of property, especially the knowledge about the details and nuances, is more complete than the knowledge expressed in Gavro's paper. But, as for the level of summarized presentation of the courses of centuries lasting historical development of property right, the contents of Gavro's treatise was not disowned. New research brought new evidence which only confirm its essential sketch.

